

Spis treści

Wstęp	9
1. Brytyjska Partia Pracy w perspektywie historycznej	17
1.1. Działalność organizacji socjalistycznych w Wielkiej Brytanii oraz powstanie i rozwój Partii Pracy do roku 1945.....	17
1.2. Brytyjska Partia Pracy w latach 1945-1994.....	41
1.3. Ideologia brytyjskiej Nowej Partii Pracy.....	63
2. Geneza idei rozwoju zrównoważonego	86
2.1. Potencjalne źródła inspiracji kształtowania się idei rozwoju zrównoważonego	86
2.2. Od ekorozwoju do rozwoju zrównoważonego	101
2.3. Podstawy pojęcia rozwoju zrównoważonego	106
3. Rozwój zrównoważony jako zasada sprawiedliwego porządku społecznego	115
3.1. Rozwój zrównoważony między utopią a programem politycznym	115
3.2. Sprawiedliwość społeczna jako fundamentalna wartość rozwoju zrównoważonego.....	129
3.3. Idea rozwoju zrównoważonego a problem sprawiedliwości międzypokoleniowej.....	149
4. Idea rozwoju zrównoważonego w wewnętrznej polityce brytyjskiej Nowej Partii Pracy	163
4.1. Reformy dewolucyjne a idea rozwoju zrównoważonego	163
4.2. Modernizacja ekologiczna w Zjednoczonym Królestwie.....	180
4.3. Społeczeństwo obywatelskie i kapitalizm interesariuszy	195
5. Idea rozwoju zrównoważonego w międzynarodowej polityce brytyjskiej Nowej Partii Pracy	207
5.1. Polityka zmian klimatycznych.....	207

5.2. Miejsce rozwoju zrównoważonego na tle brytyjskiej polityki wobec Unii Europejskiej	218
5.3. Międzynarodowa polityka rozwojowa	230
Zakończenie	244
Literatura	249
Spis rysunków	264
Spis tabel	264
Summary	265

Wstęp

Charakterystyczną cechą ideologii politycznej brytyjskiej¹ Nowej Partii Pracy było świadome odwoływanie się do systemu aksjologicznego, wyrażającego potrzeby i interesy nowoczesnego społeczeństwa. Z wielkim przekonaniem Tony Blair podkreślał, że polityka to sprawa wartości. Do nich głównie zaliczał sprawiedliwość społeczną, solidarność międzynarodową, demokrację oraz wolność. Stanowiły one moralny kręgosłup tradycyjnej socjaldemokracji. Niemniej katalog ten Blair uzupełniał wieloma innymi wartościami. Wśród nich wymienił: społeczeństwo obywatelskie, równą wartość wszystkich jednostek ludzkich, równe szanse dla wszystkich, patriotyzm, bogactwo. Celem socjalistycznego modelu w Wielkiej Brytanii, zwanego też „trzecią drogą”, miało być przeprowadzenie gruntownej modernizacji państwa, a przede wszystkim dopasowanie go do zmieniających się na świecie warunków. Szczególnego znaczenia nabierały wówczas promowane w polityce ONZ idee i wartości, związane z potrzebą budowania globalnego ładu ekonomicznego, społecznego i środowiskowego. Istotną rolę w polityce Blaira i jego Nowej Partii Pracy miała, dotąd różnie traktowana, problematyka ekologiczna.

Kształtowanie się wizji politycznej Nowej Partii Pracy, mającej też bezpośrednie przełożenie na charakter rządów laburzystów w Zjednoczonym Królestwie, odbywało się w atmosferze licznych międzynarodowych wydarzeń, istotnych dla idei rozwoju zrównoważonego. Do nich zaliczyć należy m.in.: Protokół z Kioto (1997 r.); Traktat amsterdamski (1997 r.), Cele Milenijne Rozwoju (2000 r.), Strategię lizbońską (2000 r.) oraz jej zmodyfikowaną wersję z 2001 r., Agendę rozwoju z Doha Światowej Organizacji Handlu (2001 r.), Szczyt Ziemi w Johannesburgu (2002 r.), międzynarodową konferencję „Finansowanie rozwoju” w Monterrey (2002 r.), paneuropejską konferencję ministrów ochrony środowiska pn. „Środowisko dla Europy” i podpisanie Konwencji karpackiej (2003 r.), Szczyt Grupy G8 w Gleneagles (2005 r.), który był poświęco-

¹ W języku angielskim na określenie państwa używany jest zwrot *United Kingdom* (Zjednoczone Królestwo) lub *United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland* (Zjednoczone Królestwo Wielkiej Brytanii i Irlandii Północnej), podczas gdy nazwa *Great Britain* (Wielka Brytania) odnosi się do Anglii, Szkocji oraz Walii. W języku polskim przyjęła się krótka nazwa – Wielka Brytania. W tekście zamiennie używane są określenia: Wielka Brytania oraz Zjednoczone Królestwo.

ny redukcji emisji gazów cieplarnianych i likwidacji ubóstwa w Afryce, Odnowioną strategię rozwoju zrównoważonego Unii Europejskiej (2006 r.), włączenie niektórych państw Europy Wschodniej w struktury unijne. Nie bez znaczenia pozostaje też problem walki z międzynarodowym terroryzmem po atakach Al Kaidy na World Trade Center i Pentagon w 2001 r. Kiedy idea rozwoju zrównoważonego była po raz pierwszy sformułowana w Raporcie Gro Brundtland (1987 r.), a następnie szeroko dyskutowana w Rio de Janeiro (1992 r.), zagrożenia ze strony terroryzmu w skali globalnej były nie do pomyślenia. Niemniej rzeczywiste oblicze „walki z terroryzmem”, w której giną nie tylko zamachowcy, nie zostało dotychczas jeszcze wystarczająco skomentowane przez twórców i zwolenników rozwoju zrównoważonego. Być może przyczyną tego jest koncentracja środowisk politycznych na zbyt odległych celach, podczas gdy zaniedbywane są problemy dotyczące teraźniejszości.

Zasadniczym celem monografii jest ukazanie miejsca oraz znaczenia zasady rozwoju zrównoważonego w polityce brytyjskiej Nowej Partii Pracy. Wykonanie tego zadania było możliwe dzięki osiągnięciu celów częściowych, takich jak:

1. Zaprezentowanie wypromowanej przez Nową Partię Pracy idei socjalizmu rynkowego i koncepcji „trzeciej drogi” jako próby modernizacji ideologii tej partii.
2. Przedstawienie genezy idei rozwoju zrównoważonego.
3. Identyfikacja idei rozwoju zrównoważonego jako zasady sprawiedliwego porządku społecznego.
4. Wskazanie miejsca idei rozwoju zrównoważonego w politycznym programie Nowej Partii Pracy.

W monografii postawiono następujące tezy badawcze:

1. Idea rozwoju zrównoważonego stanowi ważny element w praktyce politycznej Nowej Partii Pracy, który wskazuje na możliwości skutecznego rozwiązywania problemów państwa i społeczeństwa w dobie globalizacji.
2. Recepcja idei rozwoju zrównoważonego w ideologii Nowej Partii Pracy jest istotnym wyróżnikiem, nadającym jej nowoczesny i konkurencyjny charakter jako partii politycznej.
3. Czynnikiem zwiększającym szanse wdrażania rozwoju zrównoważonego w politycznym projekcie Nowej Partii Pracy był zapowiadany w koncepcji „trzeciej drogi” jej system wartości.

Podstawową metodą badawczą, przyjętą podczas opracowywania tekstu, była analiza materiałów źródłowych oraz literatury dotyczącej ewolucji brytyjskiej Partii Pracy, ze szczególnym uwzględnieniem rozpoznania idei rozwoju zrównoważonego w praktyce politycznej T. Blaira i jego rządów. Ważnym źródłem wiedzy były nie tylko materiały wydane w języku angielskim, lecz także opracowania polskich autorów. Po-

dobną perspektywę badawczą przyjęto również w przypadku definicji oraz operacjonalizacji pojęcia rozwoju zrównoważonego.

Monografia składa się ze wstępu, z pięciu rozdziałów, zakończenia oraz literatury umieszczonej na końcu opracowania. W pierwszym rozdziale przedstawiono zarys ewolucji ideologii brytyjskiej Partii Pracy, której końcowym etapem jest – dopasowana do wymogów zglobalizowanego świata – wizja polityki Nowej Partii Pracy. Jej głównym projektantem i realizatorem był Tony Blair. W pierwszej części tego rozdziału przedstawiono okoliczności, w jakich tworzyły się brytyjska Partia Pracy i jej ideologia do roku 1945. Za nadrzędne cele programowe twórcy socjalizmu na Wyspach uznawali działania, które będą miały charakter demokratyczny, pokojowy, zgodny z zasadami moralnymi, a przede wszystkim będą odzwierciedlać potrzebę podjęcia stopniowych przemian systemowych oraz dążenia do budowy społeczeństwa opartego na sprawiedliwości i solidarności społecznej. Kluczowym zadaniem partii miało być dążenie do nacjonalizacji środków produkcji, dystrybucji i wymiany, co wyrażała klauzula IV statutu *Labour and New Social Order*. Rok 1945 stanowił ważną datę, nie tylko z powodu zakończenia II wojny światowej – wtedy też bowiem laburzyści po raz pierwszy utworzyli większościowy rząd po wyborach powszechnych w Zjednoczonym Królestwie. Proces przemian ideowych Partii Pracy w latach 1945-1994 wpływał niewątpliwie na stabilizację jej struktury organizacyjnej. Wybór T. Blaira na przywódcę Partii Pracy w 1994 r. oznaczał ostateczne zwycięstwo „strategii modernizacyjnej” partii. Jednym z kluczowych zadań miała być całkowita rewizja treści klauzuli IV statutu z 1918 r. Następnym krokiem było wyznaczenie przyszłej wizji Nowej Partii Pracy, która wyrażała się w koncepcji tzw. trzeciej drogi. Przyjęte zasady wykraczały poza założenia starej lewicy, tworząc jednocześnie dogodne warunki dla rozwoju gospodarki rynkowej.

W drugim rozdziale zaprezentowano genezę rozwoju zrównoważonego. Pojawienie się tej szlachetnej idei było niewątpliwie związane z podjęciem przez międzynarodowe instytucje, szczególnie przez ONZ, debaty na temat globalnych zagrożeń świata w drugiej połowie XX w. Poszukując źródeł oraz inspiracji idei rozwoju zrównoważonego, należy jednak sięgnąć do wcześniejszych inicjatyw i dorobku różnych przedstawicieli nauki i życia społecznego, których przewidywania wiązały się z przekonaniem o konieczności podjęcia starań na rzecz budowy ładu światowego. Większość opracowań i publikacji poświęconych reakcji na zagrożenia wywołane głównie kapitalistycznym sposobem gospodarowania ma charakter ekonomiczny i politologiczny. Na uwagę zasługują żywo dyskutowane w połowie XX w. teorie, nawiązujące do potrzeby zamrożenia wzrostu gospodarczego na osiągniętym już poziomie, pomysły zarządzania dobrami wspólnotowymi czy proponowane rozwiązania ograniczenia przyro-

stu demograficznego, nawiązujące do dawnej wizji Thomasa Malthusa. Nieoceniony jest też wkład refleksji socjologicznej, szczególnie w zakresie badań poświęconych społecznym formom zarządzania środowiskiem. Istotną rolę odgrywają również socjologiczne dociekania czerpiące z dorobku ekologii społecznej. Niezwykle cenne dla współczesnej dyskusji nad ideą rozwoju zrównoważonego są opracowania przedstawiające zagadnienia, które uwypuklają społeczne znaczenie nauki i technologii, etyki oraz filozofii społecznej i politycznej. Zasadniczą jednak rolę odegrała sformułowana na początku lat 70. XX w. zasada ekorozwoju, w której zakłada się, że podstawowym warunkiem rozwoju powinno być dążenie do spełniania wymogów ekologicznych. W latach 80. termin „ekorozwój” w literaturze przedmiotu coraz częściej ustępuje miejsca określeniu „rozwój zrównoważony”, które wskazuje na bezwzględną konieczność łącznego traktowania ładu gospodarczego, społecznego i środowiskowego. Wydarzeniem inicjującym takie rozumienie rozwoju zrównoważonego był wydany w 1987 r. Raport Gro Brundtland.

Trzeci rozdział monografii rozpoczyna się próbą umiejscowienia idei rozwoju zrównoważonego między utopią a programem politycznym. Zgodnie z wytycznymi tej koncepcji zakłada się możliwość budowy ładu światowego, którego podstawę stanowi zasada sprawiedliwej dystrybucji bogactwa społecznego oraz przyrodniczego zarówno w kontekście obecnych, jak i przyszłych pokoleń. Jednym z jej głównym celów jest również dążenie do likwidacji ogromnych dysproporcji między krajami bogatej Północy i biednego Południa.

Przedmiotem rozdziału czwartego jest zagadnienie miejsca idei rozwoju zrównoważonego w wewnętrznej polityce brytyjskiej Nowej Partii Pracy. Szczególnie ważne kwestie dla podjętych w tej części badań będą dotyczyć takich obszarów problemowych, jak reformy dewolucyjne w Zjednoczonym Królestwie, polityka społeczna i gospodarcza oraz wizja polityki ekologicznej państwa. Idea rozwoju zrównoważonego, obecna w praktyce politycznej Nowej Partii Pracy, wydaje się współgrać z jej koncepcją „trzeciej drogi”, wyraźnie odwołującą się do określonego systemu wartości. Zdaniem brytyjskich laburzystów, w świecie coraz bardziej gwałtownej globalizacji oraz postępu nauki należy zagwarantować takie warunki, w których nie tylko istniejące przedsiębiorstwa będą mogły lepiej prosperować i się rozwijać, ale też zapewni się wszystkim jednakowe szanse. Było to jedno z głównych haseł programu wyborczego Nowej Partii Pracy, powtarzane niemalże jak refren w retoryce późniejszych rządów Tony'ego Blaira. Uważano, że należy stworzyć jasne wyobrażenie społeczeństwa, w którym gospodarka będzie konkurencyjna na globalnym rynku, ale które pozostanie też spójne, inkluzyjne oraz egalitarne.

Rozdział piąty poświęcono problematyce obecności idei rozwoju zrównoważonego w zagranicznej polityce brytyjskiej Nowej Partii Pracy. Jednym z głównych

założeń koncepcji „trzeciej drogi” było ukierunkowanie socjaldemokracji na wyzwania współczesnego świata. Z wielkim przekonaniem T. Blair pisał: „Międzynarodowa jest gospodarka, międzynarodowe jest środowisko, międzynarodowy jest terroryzm i przestępczość. Zaangażowanie w sprawy międzynarodowe traktujemy jako logiczną odpowiedź na problemy wykraczające poza granice jednego państwa. Chcemy budować silne instytucje [...], które szybko reagowałyby na palące nowe problemy”². Do ważnych tematów, jakie pojawiły się w światowej polityce na przełomie wieków, należała niewątpliwie kwestia bezpieczeństwa klimatycznego. Blair z dużą determinacją dążył do wypracowania takiej strategii, która pozwoliłaby Wielkiej Brytanii na osiągnięcie wiodącej roli pod względem polityki zmian klimatycznych na arenie międzynarodowej. Zagadnienia te szerzej zostały opisane w pierwszej części rozdziału piątego. W jego drugim podrozdziale przedstawiono natomiast problematykę obecności idei rozwoju zrównoważonego w brytyjskich relacjach z Unią Europejską. Po osiemnastoletnim okresie rządów konserwatystów Blair przeorientował politykę Zjednoczonego Królestwa w kierunku proeuropejskim. Zbliżenie stosunków z Unią Europejską prowadziło również do wielu wspólnych inicjatyw na rzecz wypracowania unijnej wizji rozwoju zrównoważonego. W trzecim punkcie rozdziału piątego nakreślono perspektywę międzynarodowej polityki rozwojowej. Laburzyści dużą wagę przywiązywali do pomocy krajom słabo rozwiniętym, szczególnie afrykańskim.

Podjęta w niniejszej monografii próba przedstawienia recepcji idei rozwoju zrównoważonego w polityce brytyjskiej Nowej Partii Pracy obejmuje jedynie okres od wyboru Tony’ego Blaira na przywódcę partii w 1994 r. do jego rezygnacji z urzędu premiera Zjednoczonego Królestwa w 2007 r. Gordon Brown, przejmujący funkcję szefa rządu, stopniowo zaczyna porzucać wizję polityczną swego poprzednika, czego przykładem może być m.in. odstąpienie od przyjętej nazwy *New Labour* jako symbolu reform modernizacyjnych partii na przełomie wieków.

Przy opracowywaniu monografii korzystałem z licznych tekstów źródłowych, dokumentów, zwartych monografii oraz pojedynczych artykułów, głównie w językach polskim i angielskim. Cennym źródłem informacji dotyczących ewolucji ideologii oraz doktryny brytyjskich laburzystów okazał się zbiór manifestów wyborczych *Labour Party*, opracowany pod redakcją Jain Dale, *Labour Party: General Election Manifestos (1900-1997)*. Nieocenioną wartość miały publikacje prezentujące rozwój labouryzmu na Wyspach od strony historycznej i politologicznej: Margaret Cole, *The Story of Fabian Socialism*; Henry Pelling, *A Short History of Labour Party*; Jones Tundor, *Remembering the Labour Party*; Ralph Miliband, *Parliamentary Socialism*; Andrew Thrope, *A History*

²T. Blair, *Trzecia Droga. Nowa polityka na nowe stulecie*, [w:] T. Kowalik, *Spory wokół Nowej Trzeciej Drogi*, Wydawnictwo Scholar, Warszawa 2001, s. 26.

of the British Labour; Peter Mandelson, *Blair's Revolution. Can New Labour Deliver?*; Tudor Jones, *Remaking the Labour Party. From Gaitskell to Blair*; John Sopel, *Tony Blair: The Modernizer*; Eric Show, *The Labour Party since 1979*; Tony Blair, *New Britain. My Vision of a Young Country*; Tony Blair, *Socialism*; Tony Blair, *A Journey*. Lista opracowań, które można byłoby tutaj wymienić, jest oczywiście znacznie dłuższa. Warto jednak wspomnieć o dorobku polskich autorów zajmujących się powyższą problematyką. Na szczególną uwagę zasługują m.in. następujące prace: Zygmunt Bauman, *Socjalizm brytyjski. Źródła. Filozofia polityczna*; Bogusława Bednarczyk, *Labour Party – od tradeunionizmu do wilsonizmu*; Henryk Zins, *Historia Anglii*; Andrzej A. Zięba, *Współczesne brytyjskie doktryny polityczne*; Franciszek Gołębski, Przemysław Biskup, Małgorzata Kaczorowska (red.), *Era Blaira i Browna. Wybrane problemy polityczne rządów Partii Pracy w Zjednoczonym Królestwie (1997-2010)*; Marcin Tobiasz, *Etatyści czy pluraliści*; Grzegorz Ronek, *Ewolucja ideologii i doktryny brytyjskiej Partii Pracy po II wojnie światowej*. Opracowania te pozwoliły mi w dużej mierze usystematyzować wiedzę na temat rozwoju doktryny politycznej brytyjskiego laburyzmu. Niemniej problematyka miejsca oraz znaczenia idei rozwoju zrównoważonego w polityce brytyjskich laburzystów w literaturze politologicznej jest zjawiskiem słabo rozpoznany. Poświęcone temu tematowi publikacje istnieją w zasadzie w postaci pojedynczych artykułów oraz rozdziałów monografii. Ważnym źródłem wiedzy okazały się przedmiotowe dokumenty i strategie rozwoju zrównoważonego, które ukazywały się sukcesywnie w czasie sprawowania władzy przez kolejne trzy okresy rządów T. Blaira. Do nich należą m.in.: *Climate Change: The UK Program (2000)*; *Stern Review – the Economics of Climate Change*; *A Sustainable Europe for a Better World: An European Union Strategy for Sustainable Development*; *Achieving a Better Quality of Life. Review of Progress towards Sustainable Development. Government Annual Report 2000*; *Taking it on – Developing UK Sustainable Strategy Together. A Consultation Paper*; *The UK Contribution to Achieving the Millennium Development Goals, Eliminating World Poverty: A Challenge for the 21st Century, Eliminating World Poverty*; *Making Globalization Work for the Poor*.

Monografia ta prawdopodobnie nie powstałaby, gdybym nie miał możliwości dokonania niezbędnej kwerendy literaturowej podczas moich trzech pobytów w University of Cambridge w Wielkiej Brytanii na przełomie lat 2011 i 2012, a także w University of California w Berkeley we wrześniu 2012 r. Niezwykle cenny dla moich badań był staż naukowy (*visiting scholar*), który odbyłem w Cambridge University na Wydziale Polityki i Studiów Międzynarodowych (*Department of Politics and International Studies*) w marcu 2012 r.

Przy tej okazji pragnę podziękować Profesorowi Johnowi Loughlinowi, który wykazał mi niezwykle dużo życzliwości podczas konsultacji, a przede wszystkim pomógł

mi uporządkować strukturę tej monografii. Jestem niezmiernie wdzięczny Profesorowi Tadeuszowi Borysowi, który uwrażliwił mnie na potrzebę podjęcia badań w zakresie problematyki rozwoju zrównoważonego. Słowa podziękowania kieruję również pod adresem Profesora Jana Kurowickiego, który w dużej mierze zainspirował mnie do napisania tej monografii. Mam duży dług wdzięczności wobec Profesorów: Andrzeja Papuzińskiego, Zbigniewa Hula oraz Mirosława Karwata, których miałem przywilej spotkać podczas Sympozjum Naukowego w Karpaczu w październiku 2013 r. Ich uwagi i sugestie na temat moich badań pozwoliły mi zmodyfikować napisany już w wersji komputerowej tekst książki. Pragnę podziękować Profesorowi Wawrzyńcowi Konarskiemu za możliwość konsultacji w Warszawie oraz uwagi krytyczne dotyczące podjętych przeze mnie badań. Przede wszystkim jestem wdzięczny Profesorom Recenzentom, którzy przejrzeni cały tekst i nanieśli w nim swoje ostateczne uwagi i sugestie. Oczywiście za wszystkie ewentualne niejasności oraz błędy odpowiedzialność ponoszę sam.